

8. Україна в міжнародно-правових відносинах. Книга 2. Правова охорона культурних цінностей. – Київ, Юрінком Інтер, 1997. – С. 15-22.
9. Черниченко С.В. Объективные границы международного права и соотношение международного и внутригосударственного права // СЕМП. – М., 1985. – С. 90.
10. Курс международного права. В 7 Т. – М., 1989. – Т. I. – С. 299.
11. Лукашук И.И. Международное право. Часть общая / И.И. Лукашук. – М., 1996. – С. 211-212.
12. Волженкина В.М. Оказание правовой помощи по уголовным делам в сфере международного сотрудничества / В.М. Волженкина. – СПб., 1997. – С. 15-16.
13. Игнатенко Г.В. Международное и советское право: проблемы взаимодействия правовых систем // СгиП. – 1985. – № 1. – С. 19-25.

УДК 343.97 (477)

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Крамаренко Ю.М., к.ю.н.

Фролов О.В., ст. викладач

Інститут управління та права

Запорізького національного технічного університету

Статтю присвячено дослідженню питання поняття діяльності з розслідування злочинів. Проводиться аналіз і порівняння різних підходів науковців до вивчення цього питання. Пропонується авторське визначення поняття „розслідування злочинів”.

Ключові слова: злочин, розслідування, процесуальні дії, докази, доказування, стадії.

Крамаренко Ю.Н., Фролов А.В. ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО РАССЛЕДОВАНИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЙ / Институт управления и права Запорожского национального технического университета, Украина

Статья посвящена исследованию понятия деятельности по расследованию преступлений. Проводится сравнительный анализ различных подходов ученых к изучению этого вопроса. Предлагается авторское определение понятия «расследование преступлений».

Ключевые слова: преступление, расследование, процессуальные действия, доказательства, доказывания, стадии.

Kramarenko Y.N., Frolov A.V. CONCEPT AND ESSENCE OF ACTIVITY ON INVESTIGATION OF CRIMES / Institute of management and right for the Zaporizhzhya national technical university, Ukraine

It is devoted research of concept of activity on investigation of crimes. The comparative analysis of different approaches of scientists is conducted to the study of this question. Author determination of concept «Investigation of crimes is offered».

Key words: crime, investigation, process actions, proofs, proving, stages.

Соціальне життя людини складається з його поведінки, яка може бути різноманітна. Для нормального функціонування суспільства необхідна відповідна стандартизація людських вчинків, яка б виключала антисоціальні діяння. На жаль, такої всеохоплюючої стандартизації практично досягти не можна. Люди порушують і норми моралі і правила співжиття у побуті та юридичні норми, що часто призводить до злочинів. Сукупність усіх злочинів, вчинених у певному суспільстві, наукою розглядається як злочинність, що є відносно масовим явищем [1].

У сучасний період розвитку суспільства проблеми активної протидії злочинності постали як першочергові. Щорічне зростання кількості скоєних тяжких та особливо тяжких злочинів становить все більшу загрозу для сучасного суспільства. Людство чекає від правоохоронних органів реальних дій із забезпечення особистих, майнових та інших прав і свобод громадян. Однак виконання цієї давно назрілої вимоги не забезпечується цілеспрямованим і системним підходом до створення матеріально-технічних, науково-методичних та інших умов для докорінного перелому в боротьбі із сучасною злочинністю [2, 95].

Успішна боротьба зі злочинністю залежить від багатьох факторів, зокрема, від підвищення актуальності наукових досліджень, розвитку криміналістики, кримінального процесу, теорії оперативно-розшукової діяльності, запровадження їх результатів у практичну діяльність правоохоронних органів, підвищення наукового і професійного рівня слідчих та оперативних працівників.

У свою чергу, це потребує подальшої розробки наукових основ діяльності правоохоронних органів із розслідування злочинів, ґрунтуючись на глибокому аналізі передового досвіду з використанням сучасних досягнень юридичних та інших наук

Забезпечити розслідування злочинів можливо лише за допомогою відповідної діяльності. Необхідність її вивчення полягає в тому, що вона відрізняється від інших видів людської діяльності змістом, принципами побудови, особливостями реалізації, завданнями та суб'єктами, які її виконують [3, 9] та умовами її здійснення.

Діяльність щодо розслідування злочинів спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства, передбачених законом (ст.2 КПК). Це передусім охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, забезпечення правильного застосування кримінально-процесуального законодавства з тим, щоб запобігти притягненню до кримінальної відповідальності особи, яка злочину не вчиняла. Завдання, що вирішуються під час проведення дізнання і досудового слідства, мають суспільно-політичне, виховне та суспільно-господарське значення [4, 15].

Відповідно до мети та завдань дослідження, доцільно звернути увагу на вивчення змісту поняття “розслідування злочину”, адже це питання завжди викликало дискусії серед дослідників.

У загальному розумінні термін розслідування зустрічається в словнику російської мови С.І. Ожегова, і тлумачиться як віддання всебічному розгляду, вивченню, проведення слідства, тобто з'ясування обставин, пов'язаних зі злочинном.

Слід зазначити, що термін “розслідування” використовується в багатьох сферах суспільного життя: розслідування в кримінальному процесі, парламентське розслідування, службове розслідування (перевірка), адміністративне розслідування тощо. Загальними ознаками розслідування в будь якій сфері суспільного життя – є наявність певної пошукової діяльності, регламентованої діючим законодавством, яка виконується спеціально уповноваженими суб'єктами, з метою з'ясування певних обставин чи подій.

Починаючи розгляд поняття „розслідування злочинів” треба зауважити, що серед науковців не існує єдиного підходу до його тлумачення. Аналіз літературних джерел, з цього питання дозволяє виділити декілька напрямків вивчення цього поняття.

1. Розслідування злочинів як пізнавальний процес

Поглянемо на злочин як на результат людської діяльності, під час якої витрачається фізична та розумова енергія, що матеріалізується у злочинних діяннях, які у свою чергу відтворюються та фіксуються у матеріальному середовищі [5, 19-20]. У такому аспекті „розслідування злочину” можна розглянути як процес усунення інформаційної

неповноти, заповнення якої призводить до встановлення істини по справі, тобто процес пізнання.

Пізнання, визначається, як діяльність, метою якої є отримання істинного знання про будь-який об'єкт. Пізнання відбивається в певному відношенні суб'єкта до об'єкта пізнання. Під час встановлення цього відношення суб'єкт отримує необхідну інформацію, зміст якої залежить від приватних завдань пізнавальної діяльності та засобів і прийомів, що використовуються.

Пізнання – складний процес відображення та відтворення людиною дійсності. Пізнання дійсності відбувається у різних формах людської діяльності, однією з яких є розслідування злочинів. Специфіка розслідування полягає в тому, що пізнання фактів об'єктивної дійсності відбувається у формі доказування.

Процес встановлення істини в судочинстві, її пізнанні, обґрунтуванні уявлень про її зміст називається доказуванням. Сутність доказування полягає у збиранні, дослідженні, оцінці й використанні доказів і розглядається у діяльнісному аспекті як пізнавальний та засвідчувальний процес.

З ґносеологічної точки зору, доказування є з'ясування зв'язків між явищем минулого та іншими фактами, які його обґрунтовують. Ці зв'язки мають об'єктивний характер, тобто вони існують не залежно від їх пізнання та бажання особи, яка доказує. Під час розслідування злочину ці зв'язки з'ясовуються та досліджуються, що надає можливість переконатися у достовірності певного припущення [6, 6-7].

Взагалі, необхідно зазначити, що стосовно визначення поняття доказування у науковій літературі не існує єдиного ставлення. Так, Є.Г. Коваленко, визначає доказування, як формування (виявлення, збирання, дослідження, перевірка, закріплення і оцінка) доказів і їх процесуальних джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення об'єктивної істини і прийняття на її основі правильного, законного, обґрунтованого і справедливого рішення.

Існує певна концепція єдності пізнання і доказування, яка поділяється окремими вченими-юристами, але вона потребує певного перегляду у зв'язку з тим, що у процесі збирання, дослідження та оцінки доказів елементи пізнання не завжди ототожнюються і цілком співпадають з доказуванням. У деяких випадках пізнання обмежується з'ясуванням певних обставин суб'єктом розслідування так би мовити „для себе” (наприклад з'ясування обстановки на місці події, з метою подальшого використання отриманої інформації); доказування передбачає не тільки з'ясування фактів, але і перетворення їх у доказовий факт.

Виходячи з цього, можна погодитися з твердженням Н.Н. Медведєва, і визначити розслідування – як пізнавальний процес, у змісті якого відокремлюються два елемента: збирання доказів та доказування. Збирання доказів – це отримання слідчим достовірних відомостей, а доказування – обґрунтування отриманих знань про подію. Метою такого обґрунтування є формування певного відношення до отриманих відомостей, яке полягає у впевненості в їх достовірності [7, 24-25].

2. Розслідування злочинів – стадія кримінального процесу

Окремі автори розглядаючи поняття розслідування злочинів ототожнюють його із стадією кримінального процесу – досудовим слідством.

Професор В.Ю. Шепітько в криміналістичному енциклопедичному словнику визначає розслідування як стадію кримінального процесу, у ході якої органами дізнання та досудового слідства здійснюються передбачені кримінально-процесуальним законом дії і приймаються рішення з метою збирання і перевірки доказів, швидкого і повного

розкриття злочинів, притягнення як обвинувачених осіб, які вчинили злочин, приймаються заходи для попередження і припинення злочинів [8, 191].

Для з'ясування процесуального змісту поняття „розслідування злочинів” необхідно більш детально розглянути стадію досудового слідства і її місце в системі кримінального процесу.

Так, розслідування злочинів в цілому є важливим завданням держави, вирішення якого покладається на органи слідства та дізнання. А суть і значення досудового провадження в системі кримінального процесу і роль в ньому дізнання стали предметом досліджень науковців.

Кримінальний процес являє собою складну динамічну систему, що характеризується публічністю, специфікою правовідносин, що реалізуються в загальній структурі процесуальної діяльності; динамікою змін його станів у різні періоди провадження, що зумовлюються вирішенням системи як окремих, так і загальних завдань процесу; специфікою захисту інтересів одних осіб і прагненням інших до захисту власних інтересів за рахунок перших; тим змаганням, що виникає в кримінальному процесі у зв'язку зі здійсненням різних видів діяльності.

Досудове провадження є однією з важливих частин кримінального процесу і являє собою діяльність уповноважених на те органів. Зараз у кримінальному процесі існує дві досудові стадії: порушення кримінальної справи та досудове розслідування.

Відповідно до вітчизняної кримінально-процесуальної доктрини, порушення кримінальної справи й досудове розслідування – дві самостійні стадії. Порушення кримінальної справи традиційно, з кінця 20-х років минулого століття, у вітчизняній літературі визнається як окрема, обов'язкова, а досудове розслідування являє собою необхідний етап судочинства в більшості кримінальних справ. Свої безпосередні завдання суд може вирішити лише після того, коли судовому розглядові передуватиме значна попередня досудова робота зі збору необхідних у справі доказів, достатніх для розгляду кримінальної справи щодо конкретної особи. Без перебільшення можемо сказати, що без досудового розслідування в більшості кримінальних справ здійснити правосуддя було б неможливо.

У вітчизняному кримінальному процесі поняттям “досудове розслідування” охоплюються дві форми розслідування кримінальних справ: дізнання й досудове слідство, що, з одного боку, повинно підкреслювати наявність конкретних особливостей, а з іншого – характеризувати їх спільність.

На сьогоднішній день досудове розслідування полягає в діяльності органів дізнання й досудового слідства, що здійснюється під наглядом прокурора й обмеженим контролем суду, щодо збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин злочину; осіб, котрі його скоїли; характеру й розміру збитків, завданих злочином; виявлення та усунення обставин, що сприяли вчиненню злочину. Значення цієї стадії полягає в підготовці кримінальної справи для розгляду в суді, тобто для забезпечення належного здійснення правосуддя.

У всій системі досудового розслідування злочинів в Україні провідне місце належить досудовому слідству, яке є обов'язковим в усіх кримінальних справах, за винятком справ про злочини, перелічені у ст.425 КПК (для них існує протокольна форма досудової підготовки матеріалів), а також справ приватного обвинувачення (ч.1 ст.27 КПК), у яких досудове слідство проводиться тільки у випадках, коли це визнають за необхідне прокурор або суд. Проте й у цих справах провадження досудового слідства є обов'язковим, якщо злочин скоєно неповнолітнім або особою, котра внаслідок своїх фізичних або психічних вад не може самостійно здійснювати своє право на захист.

3. Розслідування злочинів як специфічна діяльність уповноважених державою суб'єктів

В юридичній енциклопедії розслідування визначається як нормативно врегульована діяльність компетентних органів чи посадових осіб з дослідження певних фактів (дій або подій), їх наслідків, причин та умов виникнення, а також з'ясування інших юридично значущих обставин [9, 359].

Розглянемо, які саме органи та посадові особи уповноважені проводити досудове розслідування злочинів.

Відповідно до ст.101 КПК України розслідування злочинів у формі дізнання здійснюють такі органи: міліція; податкова міліція; органи безпеки; начальники органів управління Військової служби правопорядку в Збройних Силах України та їх заступники з питань провадження дізнання, а також командири (начальники) військових частин, з'єднань, начальники військових установ; командири кораблів; митні органи; начальники установ виконання покарань, слідчих ізоляторів; органи державного пожежного нагляду; органи прикордонної служби; капітани морських суден, що перебувають у далекому плаванні; командири підрозділів Державної спеціальної служби транспорту.

Органи слідства за законодавством уповноважені проводити досудове слідство по кримінальних справах. Посадовими особами, які конкретно й безпосередньо виконують цю функцію, є слідчі прокуратури, слідчі органів внутрішніх справ, а в справах про державні злочини – слідчі органів безпеки. У справах про економічні злочини (приховування валютної виручки, ухилення від сплати податків, фіктивне банкрутство тощо) злочини розслідують слідчі податкової міліції.

Розслідування злочинів здійснюється через виконання комплексу дій, спрямованих на досягнення завдань кримінального судочинства і виражається у формі динамічного правового явища, яке функціонує в межах, окреслених кримінально-процесуальним законом і направлене на встановлення істини в кримінальній справі.

Не можна погодитись з О.А. Поддубною, яка, розглядаючи розслідування злочинів, визначає цю діяльність, як систему слідчих дій, спрямованих на збирання та перевірку доказів, необхідних і достатніх для з'ясування обставин, що входять у предмет доказування, які мають за мету виконання завдань кримінального судочинства [10, 11].

Професор М.В. Салтевський пропонує розглянути розслідування злочинів як специфічну пізнавальну і організаційно-тактичну діяльність, сутність якої обумовлена особливостями формування доказової інформації і встановленням законом порядком її одержання [11, 254]. Погоджуючись зі вказаним визначенням, ми у свою чергу зосередимо увагу на тому, що діяльність слідчого під час розслідування злочинів не може обмежуватися тільки слідчими діями, оскільки шляхом застосування комплексу різноманітних процесуальних дій відбувається реалізація важливих процесуальних рішень, таких як порушення кримінальної справи, відновлення досудового слідства по призупиненій справі, застосування запобіжних заходів, заходів процесуального примусу тощо. Вони призначені створювати передумови для подальшого ефективного та результативного застосування слідчих дій та розслідування злочинів.

Під час розслідування злочинів застосовується комплекс заходів, що можуть мати як процесуальний, так і непроцесуальний характер та вирішуються всі види завдань, ґрунтуючись на теоретичних основах, використовуючи весь наявний арсенал засобів і методів.

Погоджуючись із Черноус Ю.М., яка проводить ґрунтовне дослідження комплексу дій, які проводяться під час розслідування злочинів, зазначимо, що до них належать:

Процесуальні дії, які направлені на досягнення завдань кримінального судочинства, передбачені кримінально-процесуальним законодавством і здійснювані у відповідності до його приписів.

Слідчі дії як центральна частина процесуальних дій, що виконують функції збирання, дослідження, оцінки і використання доказів, до яких належать: огляд (місця події, місцевості, приміщення, предметів, документів, трупа, житла чи іншого володіння особи, кореспонденції); обшук (приміщення, місця, житла чи іншого володіння особи, приміщення дипломатичних представництв, особи); виїмка (предметів, документів, кореспонденції); допит (підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта); очна ставка; освідування; пред'явлення осіб та предметів для впізнання; перевірка показань на місці; слідчий експеримент; накладення арешту на кореспонденцію; зняття інформації з каналів зв'язку; ексгумація трупа; одержання зразків для експертного дослідження; призначення і проведення експертизи.

Розшукові заходи, які реалізуються слідчим у порядку статей 138, 139 КПК України та через надання доручень органу дізнання, оперативно-розшуковим підрозділам на проведення розшукових, оперативно-розшукових заходів (ст.ст.66, 114 КПК України).

Організаційні заходи, які направлені на забезпечення застосування процесуальних, слідчих дій і розшукових заходів [12].

Для виконання всіх перелічених дій уповноваженими особами та органами може використовуватися весь спектр криміналістичних прийомів, засобів та методів, які передбачені законом, або їх застосування не забороняється ним. У цьому аспекті привертає увагу визначення професора Г.А. Матусовського, який розглядає розслідування злочинів як специфічну діяльність уповноважених законом органів та осіб, що відбувається шляхом застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів слідчої тактики, методів розслідування окремих видів злочинів.

Розслідування злочинів – це пізнавальна діяльність уповноважених суб'єктів (органів дізнання та слідчих), яка відбувається шляхом проведення комплексу дій та заходів (процесуальні та слідчі дії; розшукові та організаційні заходи) із застосуванням криміналістичних засобів, прийомів та методів на стадії порушення кримінальної справи та досудового слідства у відповідності до норм кримінально-процесуального законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Курс криминології: Загальна частина: підручник: у 2 кн. / [за заг. ред. О.М. Джузи]. – К.: Юрінком Інфо, 2001. – 352 с.; Добровольская Т.Н. Принципы советского уголовного процесса / Т.Н. Добровольская. – М.: Юр. лит., 1971. – 200 с.
2. Гончаренко В.Г. Деякі проблемні питання боротьби з організованою злочинністю в Україні / В.Г. Гончаренко, І.К. Туркевич // Уряду України, Президенту, законодавчій, виконавчій владі. Т. 7. Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою : аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників: міжвід. наук. зб. / [під ред. А.І. Комарової, В.В. Медведчука, В.О. Євдокимова, В.Ф. Бойка, О.О. Крикуна]. – К., 1998. – С. 95-98.
3. Волынский В.А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений / В.А. Волынский. – М., 1994. – 80 с.
4. Джига М.В. Проблеми законності та доцільності при забезпеченні правового статусу обвинуваченого під час розслідування злочинів: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2002. – 210 с.

5. Волков Б.С. Детерминистическая природа преступного поведения / Б.С. Волков. – Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 1975. – 110 с.
6. Белкин Р.С. Криминалистика и доказывание. (Методологические проблемы) / Р.С. Белкин, А.И. Винберг. – М.: Юрид. Лит., 1969. – 216 с.
7. Медведев Н.Н. Теоретические основы расследования / Н.Н. Медведев. – Краснодар: Издательство Кубанского гос. Ун-та, 1977. – 103 с.
8. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В.Ю. Шепітько; [за ред. акад. НАН України В.Я. Тація]. – Харків: Право, 2001. – 560 с.
9. Юридична енциклопедія / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького / Ю.С. Шемшученко (ред.). – К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 5: П-С. – К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2003. – 736 с.: іл. – ISBN 966-7492-00-1.
10. Поддубная, Оксана Александровна. Расследование преступлений на первоначальном этапе: Уголовно-процессуальные и организационные вопросы: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.09 / Ростовский юридический институт МВД России. – Ростов-на-Дону, 2002. – 188 с.
11. Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник: У 2 ч. Ч. 2. / М.В. Салтевський. – Харків: Консул, 2001. – 528 с.
12. Черноус Юлія Миколаївна. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 245 с.
13. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследований преступлений: учебник для студентов юридических вузов и факультетов / [под ред. проф. В.Ю. Шепітько]. – Х.: ООО «Одиссей», 2001. – 528 с.